

زبان حال

در عرفان و ادبیات پارسی

نصر الله پورجوادی

فرهنگ نشر نو

با همکاری نشر آسیر

تهران-۱۳۹۳

فهرست

۲۵	مقدمه	۷
۲۷	بخش اول:	۲۷
۲۷	شاعران و نویسندگانی که به زبان حال سخن گفته‌اند	۲۷
۲۷	باب اول: نگاهی به ادبیات جهان	۲۷
۴۱	۱. در تمدن قدیم بین‌النهرین	۲۷
۴۱	پیکارهای سومری و اکادی	۲۸
۴۵	داستان عقاب و مار	۲۸
۴۶	پیکارهای بابلی	۲۸
۴۷	۲. در متون قدیم یهودی	۲۷
۴۸	سخن‌گفتن حکمت و مجلس درختان در «عهد عتیق»	۲۷
۴۹	مفاخره کوهها	۲۷
۵۰	مفاخره حروف الفبا	۲۷
۵۰	پیکار ماهها در دستنوشته‌های جنیزه	۲۷
۵۱	۳. در متون سریانی	۲۷
۵۱	تأثیر پیکارهای بین‌النهرین در زبان آرامی	۲۷
۵۲	گفت‌وگوی شیطان و مرگ، و شیطان و فاحشه	۲۷
۵۲	پیکار آسمان و زمین	۲۷
۵۴	پیکار زر و گندم	۲۷
۵۵	مفاخره ماههای سال	۲۷
۵۶	گفت‌وگوی کتیری چای و دو پسر	۲۷

۴.	در ادبیات اروپایی.....	۵۹
۵۹	داستان قرقی و بلبل در منظومه هزیود.....	۵۹
۶۰	فابل‌های ازوب.....	۶۰
۶۳	فابل و داستان زبان حالی.....	۶۳
۶۵	فایده فابل از نظر فلاسفه.....	۶۵
۶۶	فابل در ادبیات لاتینی.....	۶۶
۶۷	مناظره در زبانهای اروپایی.....	۶۷
۶۸	پیکار باده و آب.....	۶۸
۷۰	نمایشنامه‌های زبان حالی.....	۷۰
۷۲	زبان حال در فلسفه نوافلاطونی.....	۷۲
۷۳	رامون لول و «کتاب عاشق و معشوق».....	۷۳

باب دوم: در ادبیات ایران، پیش از اسلام

۷۷	گزارش ابن ندیم.....	۷۷
۷۸	در کتاب هرودوت.....	۷۸
۷۹	پیکار نخل و بز در «درخت آسوریگ».....	۷۹
۸۳	پرسش و پاسخ دانا و مینوی خرد.....	۸۳
۸۷	«ارداویراف‌نامه».....	۸۷
۸۷	ترجمه کلیله و دمنه.....	۸۷

باب سوم: از رودکی تا ختیم

۹۰	در شعر رودکی، بندار رازی، خسروی.....	۹۰
۹۱	عنصری و گفت‌وگوی باز و زاغ.....	۹۱
۹۲	منوچهری و زبان حال انگور.....	۹۲
۹۴	در اشعار فرخی سیستانی.....	۹۴
۹۹	پیکارهای اسدی طوسی.....	۹۹
۱۰۰	ناصر خسرو و زبان دینی.....	۱۰۰
۱۰۶	مثنوی «روشنایی‌نامه» منسوب به ناصر خسرو.....	۱۰۶
۱۰۸	در مدایح امیر معزی.....	۱۰۸
۱۱۵	قصیده کمالی بخارایی.....	۱۱۵
۱۱۶	ختیم در کارگه کوزه‌گران.....	۱۱۶

۹۱۸	در مثنوی «جمشید و خورشید» سلمان ساوجی	۷۶۰/۱
۹۲۰	در «مونس العشاق» عرب‌شاه یزدی	۷۶۰/۱
۹۲۱	مناظره با گلها در مثنوی «جمال و جلال»	۸۶۰/۱
۹۲۴	«رسالة الوردیه» جلال خوافی	۶۲۰/۱
۹۲۵	در «چهار چمن» شاه داعی	۶۲۰/۱
۹۳۲	رمز الریاحین رمزی کاشی	۱۶۰/۱
۹۳۴	۳. بلبل‌نامه‌ها	
۹۳۴	از حکایت بلبل در «منطق الطیر» تا داستانهای کامل عشقی	
۹۳۶	«بلبل‌نامه» منسوب به عطار	۶۶۰/۱
۹۴۴	نزهت الاحباب	۶۶۰/۱
۹۴۹	«بلبل‌نامه» گیلانی	۵۵۰/۱
۹۵۳	«گل و بلبل» مهجور همدانی	

باب سی و چهارم: داستانهای عشقی

۹۶۳	«دستور عشاق» فتّاحی	۸۱۰/۱
۹۸۲	«انیس العاشقین» حسین ایبوردی	۶۶۰/۱
۹۸۵	رساله «حُسن و عشق» فضولی	۶۶۰/۱
۹۹۲	حُسن و دل و روح و معرفت	۶۶۰/۱

باب سی و پنجم: در هزل و طنز

۱۰۰۱	دعوی زن و مرد در «مقامات حمیدی»	۸۱۰/۱
۱۰۰۵	جنگ زن جوان و شوهر پیر در «گلستان»	۸۱۰/۱
۱۰۰۶	هجویات و مطایبه‌ها	۸۱۰/۱
۱۰۰۸	شخصیت زبان حالی شیطان و فرشتگان	۸۱۰/۱
۱۰۱۰	گفت‌وگوی سازها	۸۱۰/۱
۱۰۱۱	در اشعار عبید زاکانی	۸۱۰/۱
۱۰۱۲	«ریش‌نامه» عبید	۸۱۰/۱
۱۰۱۵	مناظره‌ای بی‌پرده در «کنز اللطائف»	۸۱۰/۱
۱۰۲۳	بسحاق اطعمه و تقیضه‌سازهای او	۸۱۰/۱
۱۰۲۵	«جنگ‌نامه» بسحاق	۸۱۰/۱
۱۰۲۸	ماجرای برنج و بغرا	۸۱۰/۱
۱۰۳۶	نظام قاری و زبان حال البسه	۸۱۰/۱

مقدمه

زبان حال برای پارسی‌زبانان تعبیری است آشنا و معنی آن نیز به‌زعم ایشان واضح، و شاید کمتر کسی باشد که وقتی نخستین بار با عنوان کتاب حاضر روبرو می‌شود، لحظه‌ای درنگ کند و از خود بپرسد: منظور از زبان حال چیست؟ ظاهراً همین تصوّر عمومی از وضوح معنای این لفظ است که موجب شده است فرهنگ‌نویسان کمتر به آن بپردازند. چنانکه در فرهنگهای *برهان قاطع* و *غیاث اللغات* چنین مدخلی اصلاً نیامده، و در فرهنگ معین نیز مدخلی مستقل به آن اختصاص داده نشده، ولی در ضمن مدخل «زبان» تعریف کوتاهی نیز از زبان حال شده است که بسیار ناقص است. در *لغت‌نامه دهخدا* مدخلی مستقل به زبان حال اختصاص داده شده، و تعریفی از آن شده است که با تعریف معین فرق دارد، هرچند که این نیز خود دقیق و کامل نیست. نبود تعریفی واحد و روشن و دقیق در فرهنگها حاکی از آن است که معنی این لفظ چندان هم روشن نبوده و ابهامی در آن نهفته است.

ابهامی که در معنی زبان حال وجود دارد اولاً تا حدودی حاصل معانی مختلفی است که از برای لفظ حال در نظر گرفته‌اند. بعضی این لفظ را به معنای وضع یا حالت درونی یا کیفیت نفسانی انسان در نظر گرفته و زبان حال را اندیشه‌ای اظهارنشده از این وضع یا حالت درونی انگاشته‌اند. با توجه به همین معنی است که در فرهنگ معین در تعریف زبان حال آمده است: «وضع و حال شخص که از اندیشه و تبتّ و احوال درونی او حکایت کند». بنابراین، زبان حال اندیشه یا خواست یا حالتی است که